

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 3498/1 донетом на II редовној седници одржаној дана 27. новембра 2024. године Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторанда **мрр Анице Радосављевић** под насловом „Женски ликови у романима Добрице Ћосића“, урађену под менторским руковођењем проф. др Предрага Петровића.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Јован Делић
Звање: редовни члан САНУ, редовни професор у пензији
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 7. новембар 2024.
Установа на којој је запослен: Српска академија наука и уметности

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Драгана Вукићевић
Звање: редовни професор
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 24. мај 2016.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Светлана Шеатовић
Звање: научни саветник
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 20. септембар 2021.
Установа на којој је запослен: Институт за књижевност и уметност

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Аница (Миломир) Радосављевић
Датум и место рођења:	12.12.1993. Косовска Митровица
Наслов мастер рада:	Филмска адаптација драме <i>Балкански шпијун</i> Душана Ковачевића
Датум одбране мастер рада:	10.06.2018.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Српска књижевност

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

Радосављевић, Аница (2020). Лична и породична драма Симке Катић у роману *Корени* Добрице Ћосића, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини (књига 1) (1)/2020), Косовска Митровица, 2020. 175-190.

Радосављевић, Аница (2020) Песничка мисао Рада Драинца – бунт против програмских ограничења једног времена, Књижевно дело Рада Драинца: ново читање, Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Нишу, Народна библиотека „Раде Драинац“ Прокупље, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Ниш – Прокупље, 2020. 155-167

Радосављевић, Аница (2019) *Балкански шпијун* Душана Ковачевића – драмски текст и његова филмска адаптација, Међународни научни скуп Наука без граница 2, (књига 1), Косовска Митровица, 2019. 133-146.

Радосављевић, Аница (2019) Богдан А. Поповић (2017) Објдињавање – о поезији Љубомира Симовића, Зборник радова Учитељског факултета у Лепосавићу, (књига 13), 2019. 253-259.

Радосављевић, Аница (2018) Време и простор у *Златном руну* Борислава Пекића Небојше Лазића, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини XLVIII (књига 2), Косовска Митровица, 2018. 329-338.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Женски ликови у романима Добрица Ћосића

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет проучавања докторске дисертације је романистички опус Добрице Ћосића и аналитички приступ карактеризацији женских ликова у његовим романима. Опус овога аутора чине романи *Далеко је сунце* (1951), *Корени* (1954), *Деобе* (1961), *Бајка* (1966), *Време смрти* (1972-1978), *Грешник* (1985), *Отпадник* (1986), *Верник* (1990), *Време власти* (1996), *Време власти – Друга књига* (2007). Велики по обиму али и по значају за културни, историјски и књижевни живот, романи Добрице Ћосића заузимају значајно место у савременој српској књижевности. Иако је Ћосићев основни циљ у романима био приказивање српске историје, треба истаћи његово умеће у грађењу ликова. Ћосићев романистички опус је прича о сложенем устројству света у коме се књижевни јунаци непрестано боре између земаљског и небеског, демонског и божанског, телесног и духовног у друштвеној заједници или са самим собом. Иако по мишљењу Милана Радуловића, Ћосић спада „у оне ретке модерне писце чије јунаке читаоци сматрају својим духовним пријатељима“, недовољан је број текстова који се баве индивидуализацијом и карактеризацијом књижевних јунака, мушких и женских подједнако. У досадашњем истраживању поезике овога писца, проучаваоци су се чешће окретали мушким ликовима у романима, истичући готово увек да је Ћосић преко мушких јунака исказивао своје политичко и животно уверење. Ћосићеве књижевне јунакиње, стиче се утисак, остале су у сенци доминантних мушких ликова. Дисертације се заснива на примени различитих методолошких приступа (психолошког, етичког, социолошког, историјског), с циљем да се што боље открије улога женских ликова у Ћосићевим романима. Такође, политика, рат, али и животне околности тога времена узети су у обзир, јер су у директној вези са судбинама јунакиња.

Циљеви анализе женских ликова у романима Добрице Ћосића у овој дисертацији су следећи: анализа женских ликова, са тежиштем на доминантне ликове и њихове карактеристике у односу на то како их виде мушки ликови, како их види околина и како оне себе доживљавају; истицање конкретне акције Ћосићевих јунакиња, уочавањем најзначајнијих епизода у којима се на најбољи начин осликава њихов карактер; испитивање књижевноуметничких обликованих прототипа српске жене с краја 19. и током 20. века; уочавање односа патријархалне средине према жени нероткињи, прељубници и верној жени; анализа трагизма људског постојања; испитивање судбоносних епизода у роману (смрти, самоубиства); испитивање међуљудских односа, сагласја и неспоразума са собом и спољним светом; анализа женске лепоте, сензуалности и сексуалности; анализа женског морала и етике; испитивање историјског тренутка који показује какав је однос ових ликова према владајућој идеологији, историјским догађајима (ратовима) који неизбежно утичу на њихову судбину; анализа трагичности читаве галерије женских ликова која представља слику аутентичних људских судбина у Србији 19. и 20. века.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Дисертација је заснована на следећим хипотезама: Женски ликови у романима Добрице Ћосића огледало су пишчевог дубоког доживљаја света и суштине људског бића.

Књижевне јунакиње значајне су по много чему, оне су прототипи стварних жена краја 19. и током читавог 20. века, трагична су слика људског страдања зарад виших циљева. Њиховом карактеризацијом и индивидуализацијом уочавамо прототипове српских жена. У Ћосићевим романима налазимо различите профиле жена, различитих друштвених класа и образовања. Ова хипотеза анализира се уочавањем различитости у погледу животних прича, свака јунакиња доказује своју величину у достојанству и жртвовању зарад вишег циља – спасењу породице. Духовни идентитет Ћосићевих јунакиња налази се у суштинским вредностима, љубави, посвећености једном човеку, породици, партији, вери у Бога. Као дубоко емотивне и пожртвоване, Ћосићеве јунакиње исказују најчистија, најтананија и најлепша емотивна стања у романима. Њихови емоционални доживљаји, пре свега љубав као врховни идеал и једини смисао живота, доводи их до поражавајуће спознаје, до спознаје трагичног краја. Ћосићеве јунакиње смисао постојања траже превасходно у љубави, која често од еротске љубави бива трансформисана у метафизичку, али која их ни тада не води ка стању блаженства. Ћосићеве женски ликови су српске хероине, жртве чија је трагична судбина слична античкој. Женски ликови преузимају на себе универзалну, људску судбину. Приповедач их књижевно обликује да буду велике трагичне жртве као мајке, супруге, ћерке, снахе.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Анице Радосављевић има 230 густо куцаних страница и састоји се од петнаест великих поглавља која су према тематском принципу издељена у низ мањих целина. Након што у поглављу „Књижевни портрет Добрице Ћосића“ одређује одлике поетике овог приповедача и његово место у новијој српској књижевности, кандидаткиња се бави одређењем категорије књижевни лик. Позивајући се на познате теоретичаре књижевности, указује се на значај појма књижевни лик, који је један од најважнијих наративних и композиционих елемената прозних књижевних дела. Велики број ликова које је Добрица Ћосић створио у својим романима, показују нам различите могућности и поступке књижевног обликовања, односно, карактеризације ликова, при чему је најдоминантнија психолошка карактеризација, која у романима овога писца омогућава да се сагледају о дубоке и скривене стране људских карактера. Након представљања појмова неопходних за анализу књижевних ликова, рада је даље посвећен појединачној анализи књижевних јунакиња, те поступака индивидуализације и карактеризације: од првог романа *Далеко је сунце* (1951), па до последњег, друге књиге романа *Време власти* (2007).

У оквиру анализе ликова жена, бораца, у роману *Далеко је сунце*, указује се на храброст српских жена на линији одабране од непријатеља, са посебним нагласком на анализу јунакиње Бојане, чија се храброст на фронту заснива на неустрашивости, способности и хуманости да помогне мушкарцима у партизанским редовима. Иако први роман овога писца обилује мушким ликовима, те га кандидаткиња назива „мушком књигом“, јунакиња Бојана поседује одважност и неустрашивост попут мушкараца, пред опасностима опасним по живот. Од романа *Далеко је сунце* и *Корени* па све до романа *Време власти*, Ћосићеве јунакиње симболи су вечно женског начела, брижности и

нежности према супротном полу, препознатљиве по својој изузетности и настојањима да се сачува породица. Кандидаткиња је проучили смо и препознали, од првог породичног романа *Корени*, намеру писца да матријархат постави као најважнију основу породице и симбол опстанка српског народа. Не случајно, приповедач презиме Катић створио према женском имену Ката, наглашавајући у етимологији презимена, ко је стожер породице и од кога је све почело. Све јунакиње овог романа живот су посветиле очувању породице, рађању, пре свега здраве мушке деце, којим би се породична лоза продужила и сачувала, а жена као мајка учврстила свој положај у породици. Бавећи се особеностима женских ликова, кандидаткиња препознаје богатство улога и мотива које Ћосићеве романе чини посебним. Неки су заједнички многим јунакињама, као што је препознатљива улога мајке, која формира темељ породичних вредности, на којима почивају сви његови романи. Овом се женином улогом Ћосић детаљније бавио у роману *Корени*, где је остварење мајчинства, истовремено потврђивање женског идентитета, јер је живот жене (супруге) као и њен опстанак у једној патријархалној породици условљен остварењем потомства.

У оквиру анализе женских ликова романа *Време смрти*, кандидаткиња указује како се јунакиње сналазе у просторном и временском оквиру Првог светског рата, као и на који начин рат утиче на њихове животе, разоткривајући страхове, надања и потребе. Први светски рат, посматран очима Ћосићевих јунакиња, постаје драма и трагедија појединца, српске породице и нације, и у којем подједнако страдају и мушкарци и жене. Сурове ратне године и трагедија читавог народа, приказују судбину жене у друштву, али и трагична, дубока и искрена осећања мајчинске љубави. Што се тиче оних јунакиња, које имају статус главних ликова, попут Олге, Наталије и Милене, кандидаткиња указује да су такве јунакиње и њихови карактери развијени у великој мери, при чему је њихове животе приповедач тематизовао са различитих аспеката: физички изглед, психолошки портрет, љубавни живот, однос према породици и деци. Лик Олге Катић, представљен је у роману као заокружен и целовит књижевни лик, чије живот се прати кроз неколико периода, све до смрти.

Као најважнији сегмент у анализи јунакиња трилогије *Време зла* издвојило се питање објашњења сукобе и конфликте унутар њихових бића, потом мотив прељубе, свесних одлука и кривице због учињеног. Важно је било и указивање на питања у вези са схватањем принципа слободе, као правом избора у љубави и одлучивању, коју превасходно бира јунакиња Нађа Луковић, показујући снагу и вољу у истрајавању да своју идеју о слободној љубави оствари у окупираној земљи, свесна последица таквог избора. Слобода је била израз Нађине аутентичности, а то је она истина бића, која се потврђује у спремности да се за њу иде до краја, а то значи и до граница живота. Неколико споредних женских ликова овог романа, обликоване су тако да њихови животи стоје директно уз судбине главних мушких јунака и у синхронизованом су односу са причом о њиховим животним судбинама. У наставку рада пажња је усмерена на анализу оних јунакиња које се појављују у више романа овога писца, у којима неке доживљавају снажне телесне и духовне преображаје. Сасвим оправдано, велику пажњу посвећена је јунакињи Милени Катић. Пратећи генезу њеног развоја кроз Ћосићеве романе, кандидаткиња примећује да је у овој јунакињи приповедач сабрао и систематизовао своја знања о жени и женском бићу, и отишао најдаље у проблеме женске свести и савести, разоткрио клупко љубавне страсти, мотиве неверства, сукобе и страхове, па све до Милениних последњих тренутака у борби

између живота и смрти. Последња поглавља рада усмерена су на симболични однос између жене и земље, односно, на узајамност ових појмова, на који је Ћосић, указао још у свом првом породичном роману *Корени*, у којем је Симкину плодност везао симболично за простор земље. Ова релације није изостала ни у наредним романима, у којима је жена представљена као блиска природи и сви процеси у вези са рађањем, стварањем и неговањем везани су управо за ове категорије.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

У досадашњим тумачењима Ћосићеве прозе на његове романе првенствено се гледало на историјске, при чему су мушки јунаци одређивани као носиоци историјских процеса, а женски као главна покретачка снага мушким ликовима. Кандидаткиња у дисертацији анализира и наглашава улогу жена Као и мушки, и женски ликови су део ширих политичких, културних и историјских околности, који су у вези са садржином романа. Ако се погледа целокупно Ћосићево стваралаштво, које је прожето важним историјским догађајима за српски народ, може се видети да се жене имају важно место у тим процесима и активно учествују у њима.

Градећи женске ликове, Ћосић је покушао да прикаже различите нивое људске свести и несвести, успео да разуме и схвати женску природу, по ономе што она представља као таква, тежећи при томе да је сагледа на објективан начин. У анализи сагледавамо доминантне мотиве у опису жена и њихових поступака, у односу на које их види писац, затим, начин на који себе доживљавају, начин на који их виде мушки јунаци, и на крају, какве су њихове конкретне акције у времену и простору, односно, какви су њихови међусобни односи. Стварајући женске ликове у одређеном друштвеном и историјском контексту, писац различитим начинима уметничког обликовања разоткрива многобројне сфере живота, богатство њихових социјалних улога, што нам пружа ширу слику у разумевању женског идентитета. Добрица Ћосић је многе женске ликове у романима градио према прототиповима аутентичних жена са краја 19. и током 20. века. Користећи се продубљеном психологизацијом у грађењу ликова жена, Добрица Ћосић се доказао као књижевник који трага за најдубљим тајнама човекове природе, уводећи читаоца у неистражене просторе људске интиме. Приповедачки испитујући ту интиму, Ћосић је показао да је душа српских жена пуна свакојаким вековних тегоба и мука, побуда и потреба, нагонских порива као и извесних психолошких комплекса. Комплексни и сурови токови историје, ратови, политичке нестабилности и строги патријархални морал, учинили су да се и судбина жена одражава кроз динамику историјских процеса. Комплексне психолошке карактеристике жена и њихове сложене карактере кандидаткиња посматра у ширем друштвеном и историјском контексту. Поред великог броја споредних и епизодних ликова жена, код Ћосића се ипак издвајају главни ликови, као носиоци снажних људских карактера, жене породице Катић. Пишући историју једног народа, Ћосић није занемарио ни историју српске породице, коју је испричао као историју о Катићима, која је највећа породична лоза у српској литератури. Без обзира да ли је реч о главним или епизодним ликовима, све јунакиње у романима овога писца делују готово равноправне у изношењу својих животних истина, а истина је њихово унутрашње морање пред којим се не уступа, императив живота и једино мерило за постизање човекове

среће. На тај начин, приповедач је међу свим ликовима успоставио једнакост, дајући могућност свим јунакињама да искажу властите истине. Докторска дисертација Анице Радосављевић отворила је неке нове могућности разумевања појединих аспеката Ћосићеве поетике, визије историја и уметности приповедања.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „Женски ликови у романима Добрице Ћосића“ аутора Анице Радосављевић, констатовано је да утврђено подударане текста износи 10%.

Овај степен подударности последица је коришћења литературе, што је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација „Женски ликови у романима Добрице Ћосића“ кандидаткиње мср Анице Радосављевић оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати с позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом „Женски ликови у романима Добрице Ћосића“ коју је урадила кандидаткиња Аница Радосављевић под менторством проф. др Предрага Петровића и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

Београд, 24. 12. 2024.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

академик проф. др Јован Делић

проф. др Драгана Вукићевић

др Светлана Шеатовић